

1925 чылдын август
31-де ункуп эгелээн

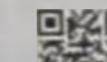
ШИН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

ВК

ФБ

Садар өртээ хостуг

12+

№23
(19362)

2020 чылдын
март 5
четверг

Хүннүн үнери — 06:21
Ажары — 17:47
Хүн дурту — 11:26

МЕРГЕЖИЛДИ БО ХҮНГЕ ДҮҮШТҮР ШИЛИИР, азы Тыва бодунуң инженерлерин, ужудукчуларын, тудугжуларын манап турар

Эрткен хүн-бile чурттаары болдунмас. Ол дугайында дүүн республиканың Баштыңының эгелекчи саналы-бile тургускан өөредилгэ албан черлериниң директорлар Чөвүүлелиниң эзлчег-лиг хуралынга чугааны чоруткан. Чугаалажышкын шынап-ла, маргылдаалыг сайгарылгага эрткен болгаш, бүгү чүүлдү чүгле аныктар политиказының айтырыгларының талазы-бile көрүп турарын Ш. Кара-оол сөс чугаалап тура, демдеглээн.

(Уланчызы 2-ги арында). ↗

"Шынның" аалчызы

«КИЖИ БҮРҮЗҮНДЕ «ЧҮРЕК КУЛАА», «СЕТКИЛ КУЛАА» БАР. ОЛАР ДИРИГ ХӨГЖҮМНҮ СЕТКИЛИНДЕН ХҮЛЭЭП АЛЫР»

В.Халилов аттыг күрүнэ филармониязының директору, Тываның Баштыңының культура болгаш уран чүүл талазы-бile дузалакчызы Игорь Дулуш "Шын" солуннүү редакциязындан дорт эфирге уран чүүл дугайында лекцияны эрттирген, моон улай бо ужуражылгаларны ёске-даа хөгжүмчүлөр, ыраажылар чорудар.

(Уланчызы 5-ки арында). ↗

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ 2019 ЧЫЛДА СОЦИАЛ- ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ ТҮҮНЭЛДЕРИ

2019 чыл – макроэкономиктиг көргүзүлөр-бile эки түүнелдерлиг чыл болган. «БТК групп» кызыгаарлattyнган харыысалгалыг нийтилөр (даараан кылышлар бүдүрүлгөзи 2,5 катап көвүдээн) ажыл-чорудулгасы-бile, үлтепүр бүдүрүлгөзинде болбаазырадылга бүдүрүлгөзинин индексизи 47,6%, ёскен.

Тайылбыр: 2018 чылга деңнээрge, цех 2019 чылда кылышларны 2,5 катап хөгжүлдөрүлгөзи 2,5 катап көвүдээн, азы 1381,2 мун санынгы чүүлдерни даарал үндүрген. Компания чылдын-на бүдүрүлгөе продукиязының хемчээлин көвүдедип, чылда 1408 мундуу даараарын планнаан. Чыл эгезинден 69,7 мун санынгы продукцияны бүдүрген.

Электроэнергия, газ база бүс бүдүрүлгөзиниң индексизи 6,8% ёскен, 2018 чылга деңнээрge, 11,5 хуу хөгжүлдөрүлгөзи 6,8% ёскен, 2018 чылга деңнээрge.

Көдээ ажыл-агый – 2018 чылга деңнээрge, улуг бода малдын саны 2,9 хуу ёзүп, 172,0 мун баш четкен (инектин баш саны 74,7 мун башка, 2,7% көвүдээн), – 2018 чылга деңнээрge, шээр малдын баш саны 12,3 хуу ёзүп – 1 миллион 274 мун баш четкен.

Чонун хуу ажыл-агыйларында база көдээ ажыл-агый организацийларында малдын баш саны ёскен. «Анык өг-булөг – кыштаг» база «Чемгерикчи инек малым» губернатор төлөвилгелдери малдын баш санын көвүдеринге улуг салдарлыг болган. 2019 чылда 28 кижи «Аргостартап» грантыны «Фермерлерни дөткөр болгаш көдээ кооперацияны хөгжүдөр системаны түргузар»

федералдыг төлөвилел боттандышкыны биле алган. Шээр мал семирти азыраар шөлдөр тудар 3 төлөвилел грантыларга төлөттиг болган: төл зонага 1000 баш малга – Кызыл кожуун, эгелекчи «Арат» КБК; мурнуу-барынын зонага 1000 баш малга – Чөөн-Хемчик кожуун, эгелекчи «Элбек»; сонгу-барынын зонага 1000 баш малга – Барынын-Хемчик кожуун, «Алаш».

2019 чылда сүт бүдүрөр угланышкынны («Хүндү» КБК, СППК «Туранское» КББК база ёске-даа) деткип, хөгжүктени биле база Улуг-Хем кожууннун Арыг-Бажы сумузунда сүт болбаазырадыр биче цехти тутканы-бile, сүт бүдүрүлгөзи 1 хууга ёзүп, 64,7 мун тонна болган.

«Агрохолдинг Заря» КХН-ниң көдээ ажыл-агый технологиянын чаартып, Чая-Хөл кожууннун Шаңчы суурда тараа тараалгызын катап эгэлээни-бile. Танды кожуунда тараа шөлдөрин 4,5 катап улгаттырганы биле, 26,4 мун тонна тарааны бүдүрген (эрткен чылга деңнээрge ёзүлдө 1,8 катап), дүжүткүрү 43,7% көвүдеп, 1 гадан 19,4 центнер болган.

Тудугадыры. Чуртталга бажынчарын ажыглалга киирери 16,9 хууга көвүдеп, калбарга-

112,3 мун кв. метр четкен. 2019 чылда чая чуртталга бажынчарын ажыглалга киирер планны 18 муниципалдыг түргүзгүлүр күүсүткен. Кызыл хоорайда 58,99 мун кв. м. оран-саваны ажыглалчэ киирип, чыл планын 84,3 % күүсүткен. Өнчүнүн шүптүү хөвирлериниң организациалары 2019 чылда 90 чуртталга бажынчын, чон – 876 бажынчын, сад ажылдарын чорудар участоктарда – 52 бажынчын туткан. Нийтизи-бile 1702 чая квартиralар ажыглалда кирген.

Эрткен чылга деңнээрge, тудуг объектилериниң санының болгаш хемчээлинин улгатканы-бile, «Тудуг» ажыл-чорудулгасы ажылдын хемчээли 143,4% ёзуп, 11027,9 млн. рубль болган. Бүгү республикада 280 объектини ажыглалда киирген. Оон иштинде 100 ажы – чаа тудуг объектилери. Ол дээрge, 75 чуртталга бажынчары, оон санында ёскустереge 64 бажынчы, 3 школа, ургулар садтарынга ясли белүктүг 5 немелде тудуг, 6 культура бажынчы, 1 фельдшер-акушер пункт, чаагайжылыг адырында 30 объект-тири. Оон аңыда, социал 14 объектиге база хөйх квартиралыг 60 бажынчага капитал септөлгөн чоруткан.

Транспорт адырында пассажир аргыштырылгасы 10% улгаткан (33,2 мун кижи). Оон мурнунда чылга деңнээрge, 2019 чылда регионнаар аразында авиарейстер ужудуушкунун саны көвүдеп, калбарга-

нындан аргышкан пассажирлерниң саны 2,5 катап көвүдеп, 62,4 мун кижи четкен (2018 чылда – 27,9 мун кижи).

Садыглаашкында – рынке эвес садыг организацийларынч база хуу сайгарлыкчыларның үүрмектеп садыглаарын улгаттырганы-бile, үүрмек садыглаашкын саврылгасы 7% ёскен (26,2 млрд. рубль). Эртил турар ямар-калар садыглаашкынның көргүзүүн бедиткен. 2019 чылда тус чөр бараан будуруүкчүлөриниң 794 делгелге-ямар-калары болган (республика хөмчээлдиг 9 делгелге-садыглаашкын, дыштандыр хүннүн 785 ямар-калалары). Сайгарлыкчы чоруктуң 9665 субъектизи база 1197 кижи аңаа киришкен. Делгелге-ямар-калар уезинде 57,4 млн. рубль түнгө бараанынсаарган, 2018 чылдан 2% хөй.

Телекоммуникация адырында – чурттакчы чонга төлөвирлиг телекоммуникация ачы-дузасы 5,8% ёскен (1,4 млрд. рубль). «Харылзаа болгаш информация» ажылдыг организацийлар 2019 чылда 2532,7 млн. рубльге саарылган, 2018 чылдан 14% хөй. 2019 чылда социал ужур-дузалыг 96 объектини интернет четкизиниң калбак ажыглалынга кошкан. 40 школа, тус чөр бот-башкаралгызының 28 органы, 21 ФАП, 5 техникум, 2 вөр көззө интернет харылзаазының дүргөн дамчыдар каналдарынга коштунган. Чедери берге Тожу кожууннун Тоора-Хемин чурттакчылары интернет четкизи-бile хандыртынган болза. Мөнгүн-Тайга кожууннун Мугур-Аксы сууринч чурттакчылары 3G база 4G стандарттың сotalыг харылзаазын ажыглал эгелээн.

gov.tuva.ru

ЧАА ХҮН ҮНҮП КЕЛГЕН

Сбербанк Тываның Чазаа-бile канчалдыр ажылдап турар?

"Сбербанк Тываның социал айтырыгларын шиитпирлээринге улуг кады ажылдап турар организацияларның бирээзи"—деп, Тываның Чазааның Даргасы Шолбан Карап-оол Сибирь банкызының ПАО Сбербанк даргасы Татьяна Галкина-бile ужуражыышкының соонда демдеглээн.

2020 чылда Тываның Чазаа болгаш Сбербанк көдээ черледе чуртакчыларга болгаш сайгарлыкчыларга ажыл-төгрөг алырын чиик болдуар кылдыр дугурушкан. Оон аңыда, кол чугула дугурушкан чүүлү—бажын

тудуунга ипотека ажыглаары болгаш тудужуларга чээли бээри.

Чон-бile кады

Сбербанк Тывага хамаарышкан хий сорулгаларны салып алган болгаш, оларны чедип ап турар. Акша чокка санажыышкын төлөвирин сайзырадыр дээш. 2019 чылда банкының тургускан терминалдар саны ийи катал көвүдээн. Амгы үеде оларның саны 4 мүн 500. Олар чүгле Кызылда эвес, будун чыл дургундаа республиканың кожууннарынга банк 525 терминалды тургускан. Оон аңыда, Банкының «төлөвирлиг агент» деп программазы сайзырап турар. Ол чүл дизе, садыгларга саттынып алгаш, карта-бile санажырындан аңыда, картадан ажшаны уштуп алгаш, коммунал төлөвирлерин күүседип ап болуру. «Төлөвирлиг

агент» амгы үеде Тываның 7 кожуунунда тургустунганы Татьяна Галкина чугаалаан. Үндүг хандырыглана кижилер дораан үнелеп, ап турар дээрзин практикада көсүү бооп турарын демдеглээн. МФЦ төлөвиринде тургустунган 40 терминал дораан ажыглалга киргэн. Бир айда ортумаа-бile мүн ажыг операцияларныңда күүседип турар, чая чыл будуузунде ол операциялар 5 мүн ашкан.

Үнчалза-даа Сбербанк амдаа клиентилеринге чоок болуксан турар, ынчангаш онлайн сервиске даянып турар, ону таарымчалыг (эптиг), тодаргай кылдыр хандырып турар. Оон түннели — 80% ажыг кижилер тургустунуп келген айтырыгларын дистанционнук дуза-бile боттарынга эптиг үезинде шиитпирлеп

ап турар.

«Оон аңыда, база бир улуг сорулгаларның бирээзи банкыларның бодунда дуза болгаш хандырыглана улуг денчнелде болуру деп санаардыр бис. Сбербанкының кол угланышкыны болза, шыңгызы экосистеманы тургузары. Ол канчалдыр болдунуп болурул? Чижээ, бис банкыга хамаарылгалыг бичии компанияларның дузазын сүмелеп турар бис. 2019 чылда «Телемедицина» деп төлөвилелди боттандырган, оон аңыда, сан-чурагайлыг кинотеатрларга чагылышлаа күүсөттинил турар. 50 чагылышынгылгы бирги башымны эртил келген бис. Дузын чангыс чөрөгө алыры, шынап-ла, эптиг болуп турар».

Бизнес дугайында шыңгызы чугаа

2020 чылдың январь 1-гэ чедир бизнес сайзырадырынга эртирген хуулуг чээлилер Сбербанкының ажшакаренгизи болуп турар. Үләнчөй сайгарлыкчыларның 45 хуузу сан-хөө айтырыгларында кады

ажылдажылгага Сбербанкыны шилип ап турар.

«2019 чылда бистинк банк биче болгаш ортумак бизнес сан-хөөжүдүлгезинге 1 миллиард 100 миллион хуулуг чээлилерни эртирген болуп турар. 2018 чылга бодаарга, 10 хуу улуг денчнел болуп турар»—деп. Татьяна Галкина демдеглээн.

Кызылдың сайгарлыкчыларынга банк хий санын ажыктыг чүүлдерни сонуургадып турар.

Чижээлээргэ, «Акша чок бизнес». Бөтөн төлөвилелдүү иштүнде чээли карталарын берип турар, картаның ээзи ажыл-хөрөнгө хөрөнгө барааны садып ажшаны уштуп ап болур. Оон кадында 50 хонук ишти халас ажылгап болур. Кызылда ол төлөвилел 5 удуртукулуг болганды-бile халас ажшаны уштуп ап болуру 60 хонук чедир узаттырган.

Сбербанк Чазак-бile таарымчалыг байдалдарга улаштыр ажылын чорудар деп сорулгалыг. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчыларга дузаны кадар деп. Татьяна Галкина ужуражылганың кол түннелдерин чугаалаан.

ШЫНХОСТУГ ХҮРЕШ

Февраль 28-29 хүннериңде чаарттынган "Сүбедей" спорт ордузунга 16 харга чедир элээди оолдар аразынга Сибирь Федералдыг округтун бирги чери дээш, хостуг хүреш маргылдаазы үш хөвөс кырынга бедик дөнчнелгээрткенин кол шииткекчи Менгэ Санаа база тренерлер өөрүп демдеглээннэр. Маргылдаага нийтизи-бile 256 мөгө хүрешкен. Оон иштүнде бистинк республикадан 131, Красноярск крайдан 16, Кемерово облазындан 28, Иркутскиден 35, Новосибирскиден 18, Хакасиядан 25 спортчы киришкен.

Россияның бирги чери дээш маргылдааларга бистинк мөгөлөривистин бедик көргүзүлөрин өөрөнин көргөш, бо чылын СФО чөрөлиг хостуг хүреш маргылдаазын Кызылга эртирир Сибирь Спорччы хүрешштер федерациязы чөпшээрэн Бузурглди ышкынмас дээш, ТР-нин Спорччы ямалызы белеткел ажылдарын баш удурчорукан. Спорччы командалар белеткээр төп маргылдааны бедик дөнчнелгээрткенин бирги чери маргылдаага киржир зргени алган. Оларның аразындан дараазында мөгөлөр шанчалдыг чөрөлиг алган. Эн чик дөнэз — 38-ке 3-ку чери Чөөн-Хемчиктен Сайдаш Ховалыг (тренери А. К. Делгер-оол), 41 килгэ 2-ги чери Барынын-Хемчиктен Эртине Намнан (тр. Б. А. Күжүгет), 3 дугаарын Чойган Сат (тренери А. К. Делгер-оол). 44 килгэ бирги чери Эрзинден Каң-Болат Дамба (тренери С. В. Ламажап), 3-ку чери Кызыл көжүндан Чечен-оол Дармажап (тр. А. О. Мачанмаа, В. Н. Оюн) база Бай-Тайгадан Дидим-оол Даржаса (тр. С. О. Даржаса). 48 килгэ 1-ги чери (СШОР-ЦСКА) Сайынтай Сарыглар (тренери М. М. Санаа). 3-ку чери Ак-Довурактан Салим Ооржак (тр. А. А. Ооржак). 57 килгэ бирги чери Барынын-Хемчиктен Кежик Ооржак (тр. Т. А. Ооржак), 2 дугаарында Чөөн-Хемчиктен Айдемир Монгуш (тр. М. М. Монгуш), 3-ку чери Ак-Довурактан Найдан Сат (тр. А. А.

төнчүзүнде Москва облазында Чехов хоорайга болур Россияның бирги чери маргылдаага киржир зргени алган. Оларның аразындан дараазында мөгөлөр шанчалдыг чөрөлиг алган. Эн чик дөнэз — 38-ке 3-ку чери Чөөн-Хемчиктен Сайдаш Ховалыг (тренери А. К. Делгер-оол), 41 килгэ 2-ги чери Барынын-Хемчиктен Эртине Намнан (тр. Б. А. Күжүгет), 3 дугаарын Чойган Сат (тренери А. К. Делгер-оол). 44 килгэ бирги чери Эрзинден Каң-Болат Дамба (тренери С. В. Ламажап), 3-ку чери Кызыл көжүндан Чечен-оол Дармажап (тр. А. О. Мачанмаа, В. Н. Оюн) база Бай-Тайгадан Дидим-оол Даржаса (тр. С. О. Даржаса). 48 килгэ 1-ги чери (СШОР-ЦСКА) Сайынтай Сарыглар (тренери М. М. Санаа). 3-ку чери Ак-Довурактан Салим Ооржак (тр. А. А. Ооржак). 57 килгэ бирги чери Барынын-Хемчиктен Кежик Ооржак (тр. Т. А. Ооржак), 2 дугаарында Чөөн-Хемчиктен Айдемир Монгуш (тр. М. М. Монгуш), 3-ку чери Ак-Довурактан Найдан Сат (тр. А. А.

Ооржак) олар эзлээн. Аар дөнзилиг 85 килгэ чедир мөгөлөр аразынга 2-ги чери (СШОР ОЛИМП-ЦСКА) Сүлдэ Донгак (тр. А. А. Самдан), 3-ку чери Барынын-Хемчиктен Ачыты Күжүгет (тр. Э. В. Күжүгет) алган.

Ийи дугаар чөрөе Кемерово облазында команда (3 тиилекчилерлэг база 2 үшкү чөрөлөрни алган мөгөлөрлөг) киргэн. Иркутск облазы (2 тиилекчилерлэг, 3 ийи дугаар, 2 үш дугаар чөрөлөрни алган мөгөлөрлөг) нийти 7 шанчалдыг база Новосибирск облазы (2 тиилекчилерлэг, 1 ийи дугаар, 3 үшкү чери) нийтизиле бие шанчалдыг 3-ку чөрөлөрни эзлээннэр.

Маргылдаа үезинде хоочун тренер башкы, афган дайынның киржикчилиг — Кызыл Сылдыс орденин эзилекчилиг, дөлөгөй чөрөлөг шииткекчи Мөрөн Ооржакка ужуражыл, бистинк оолдарындын хуржин кайы хире деп үнелеп көрүп турарын сонуургап айтрыдым. Ол бодунч көрүжүн дорт чөгүүлэлдээ. Бистинк оолдарындын 57 килгэ чедир ажырбас, ортумак дөнчнелдийн база оон аар килдердэ шанчал чөрөлөрни алган дээш сагыш чөвөл, хүрештиг дөнчнели амгы үеде чангыс чөрөе турупканын демдеглэдээ. Үнчангаш тренер башкыларга хүрештиг техникиз, дүрүмүн, психологияг дуза ажылтын

ЭЛЭЭДИЛЕР КҮЖҮН ШЕНЕШКЕН

эки өөредирийн сүмеледи. База ол ышкаш Россия чөрөлиг шииткекчилерни белеткээри хостуг хүрештиг сайзыраарынга чугула деп демдеглэдээ. Хостуг хүрешти база уруглар хуржин сүмүларга, көжүннэр калбаа-бile сайзыраарын, олышкаш бедик дөнчнелдиг дөлөгөй, олимпий оюннарын тиилекчилерлөг белеткээринге шуптуу арга-хоргаларны, төлөвилелдерни ажылтап, күженишиккыннага ажылдап тургаш, чедип алыр сорулгалыг ажылдаарын күзеди.

Бо маргылдаага Барынын-Хемчиктиң, Кызылдың СШОР-ЦСКА, Эрзиннин мөгөлөрни эки белеткелдийн көргүзүп, тиилекчилер болган. Россияның бирги чери дээш маргылдаага бистинк мөгөлөривис бо хүнден эгелеп, бугу талазы-бile шыырак белеткелди уламчылап, чорудуп эгелээн.

Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.

Тываның көдээ ажыл-агый техникумунун зоотехния салбырын 1969 чылда дооскан эш-өөрүмгө Шагаа таварыштыр быжыг кадыкшылды, аас-ке-жикти, бүгүдеге чедиишкіннерни күзөп олур мен.

ХАРЫЛЗАЖЫР ТЕЛЕФОНУ: 8-901-136-7802
Д.Д. ОНДАР.

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация Каа-Хемского района Республики Тыва информирует о предоставлении главе крестьянского (фермерского) хозяйства в аренду земельный участок из категории земель сельскохозяйственного назначения, находящийся по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Ильинка, местечко «Сочулаи», с разрешенным использованием животноводства, общей площадью 151102 кв. м.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская, д. 143 с понедельника по четверг с 9.00 часов до 15.00 часов администрация Каа-Хемского района.

Главный специалист отдела по управлению имуществом и земельным ресурсам, строительству и контролю Олёт А.А.
***

Администрация Каа-Хемского района Республики Тыва информирует о предоставлении главе крестьянского (фермерского) хозяйства в аренду земельный участок из категории земель сельскохозяйственного назначения с кадастровым номером 17:04:1701002:1, находящийся по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Дерзиг-Аксы, местечко «Алаак», с разрешенным использованием животноводства, общей площадью 2000000 кв. м.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская, д. 143 с понедельника по четверг с 9.00 часов до 15.00 часов администрация Каа-Хемского района.

Главный специалист отдела по управлению имуществом и земельным ресурсам, строительству и контролю Олёт А.А.
***

Утерянный аттестат серия 01704 №000003665 от 20.06.2014 года, выданный МБОУ СОШ с. Кочетово Тандинского кожууна на имя Ондар Начын ВЯЧЕСЛАВОВИЧА, считать недействительным.

Утерянный аттестат об основном общем образовании (9 классов) серия 01724003306659, выданный 28.06.2017 года МБУ Ийская СОШ на имя Тандарай Чаяна АЛЕКСЕЕВНЫ, считать недействительным.

Продам готовый бизнес: торговую точку с оборудованием в ТД «Гаруда», первый этаж, отдел колбасных изделий и сыров.

ТЕЛ: 8-963-203-9916.

солуннун сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shytuva@mail.ru; shytuva@yandex.ru

Үндүрүлгөнүү тиражы: 3921 көзек

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редакторнун хүлээнгизин күүсөдүп турар В.Э. Чанзан.
Редактор А.В. Хомушку.
Редакцияның болгаш үндүрүүкчүнүн адреси: 667000. Тыва Республика. Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко, 1. Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко, 1.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор — 2-01-35.
Солун чысқаакчылары:
С.Н. Монгуш, Ч.Н. Мачык. — 2-17-94
Корректорлар В.О. Куулар, Ч.О. Саяя. — 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хай-гаарал талазы-били Федералдыг албанын Тыва Республика талазы-билилгели «Шын» солунун 2012 чылдын декабрь 3-тө бүрткөзүн. Хөрөчилгөндөн дүгөвэр — ПИ №ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» АН-га парлазы. (Индекс 667000. Тыва Республика. Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыкын матерналдарнын авторларынын бодалдарды редакциянын түрүзү-били дүүшпей барып болур. Айтылган санкыры болгаш еске-дая фактлары, дынчадылтары дээш авторлар боттары харылзаар. Чагыдылга индекзи: хуу ююмларга — П6886, организациларга — П68860. Солун неделдә үш катал унер. Хөмчэлли 2 парлар аны. Номерни парлалгаже дужааганы график азугар — 21.00, хөрөнгөрында — 18.00. Солун шалбай бергендә, 2-11-52 телефонче долгар.

ЧАШТАРГА ТЫВЫСКАН ХОВАР АТТАР

Кижи төрөлгөтөн тыптып келген үеден бээр чаш уруг-дарыгга атты тыпсып чораан. Ол аттар ук чоннун культура-зын, ажыл-чорудулгазын хөрөчилөн турган.

Буддизмий хүлээн алтыннын мурнунда тывалар ажы-төлүнгэ кандыг төрөл-аймактарга хамааржын турарындан (Салчак, Саая...), даштыкы овур-хевиринден (Чараш-оол, Хензиг-оол...) база ийи уткалыг — Өшкү-Саар, Арбын-Кежик дээн ышкаш аттарны тыпсып турган.

Оол уругларга — оол деп кожумактыг, а кыс уругларга «кыс» азы «уруг», -маа (тибет дылда «авай» дээн уткалыг) деп кожумактыг аттар болур.

Оон ыңай, чаңгыс дазылдыг сөстөн тургустунгэн аттарга еске кожумактар немеп каан аттар база бар: Лопсан — Лопсанчап; Күнзөн — Күнзөнчмаа.

Буддисчи шажын тывылгандан бээр, чаа төрүттүнгэн чаштарга бурган аттары, шажын номнарының болгаш өөрөдийнин, ламаларның эргелерин айыткан сөстөрдөн укталган аттарны тыпсып эгэлээн. Ол аттар көлдүү тибет болгаш моол дылдардан келген аттар болур.

База бир хуу аттар бөлүү — орус дылдан келген хуу аттар болур. А ол аттар база еске европа чоннарындан чедил келген аттар. Чижээ: Александр — «камгалакчы», бурунгу грек дылдан укталган ат болур. Тыва чон уруг-дарынга 1947 чылдан эгэлэш, орус аттарны тыпсып эгэлээн, ол үеден эгэлээш фамилия, адзының адь дээш хөрөчилөн, документилерни айлап эгэлээн.

Кижиның адь — ол анаа-ла сестер зөвс, а адында кандыг утка сицирип каанындан база

бүгү чуртталгзының оруу кан-даг болурун көрүп болур.

Амгы үенин чамдык ада-иелери ажы-төлүнгэ аттар бээрдэе утказын ожаавайин, анаа-ла боттарының үзел-бодалы-били азы даашкыры дынналып турарын бодап берип турарлар. Ат бээри — улуг харысынга-дыр, чүү дээр ийик, «корабльды канчар адал каар сен, ол ынчаар эжиндир»...

2019 чылда төрүттүнгэн чаштарга берген эн-не хей аттар:

Эр аттар: Начын (66), Алдар (64), Доржу (55), Субудай (Субедей) (55), Александр (47), Тензин (Дензин) (47), Сайын (47), Батыр (43), Кан-Демир (41), Арзылан (Арслан) 39.

Хөрээжэн аттар: Александра (111), Дарина (Дарья) (99), Аделина (Аделия, Адель, Аделя, Аделья, Адельяна) (90), Асель (Аселя, Аселия, Асселия, Ассель, Асселя) (76), Амелия (65).

2019 чылда тывыскан ховар болгаш солун аттар:

Эр аттар: Аварга, Аарон, Азам, Агым, Адам, Ади-Хаан, Адучин, Айгор, Айдай, Айдызан, Айдэр, Айнурад, Айыран-Санаа, Алангыш, Ахнель, Арбын, Аристар, Арзылан-Күдерек, Арнольд, Артан-Санаа, Артемур, Аянчы, Багыр, Балчиням, Бахтияр, Бүдегечи, Бургат, Буян-Бадыргы, Буянныг, Баярсайхан, Баят, Всеволод, Всеслав, Галсан, Гантумэр, Гунжан, Далайжап, Дамыр, Данырык, Дашиним, Демир-Чаан, Денгер, Динмиттиг, Дольган, Доменчик, Доминик, Доржнамжом, Дуганчы, Ирбиш, Жаңык, Казы, Казылган, Кайлас, Камгалакчы, Канчаан, Карэн, Кива, Кончог, Күзенги, Күчүтен, Күльхан, Лубсан, Людамир.

Мартаажык, Мархаан, Мерзе, Меспей-оол, Мөгө, Моисей, Мөнгүлек, Мөндуме, Намзырайжап, Намсел, Намсер, Одбагмед, Окпан, Октай, Омар-Хаям, Омеллан, Оргаатан, Сайлыг, Сайын-Дээр, Сайнбата, Самбаха, Самнаар, Саяхат, Соломон, Сомбреро, Сорумбил, Спартак, Субурган, Сувад, Сунил, Сыдымчы, Сыгыт, Сырын, Таджан, Төрепчи, Трисонг, Туван, Уян, Хүндүжүк, Чагатай, Шаңаан, Шарлан, Шерхан, Шынаар, Эрге, Эртежи.

Хөрээжэн аттар: Аада, Авигея, Авырал, Адема, Айбигэ, Айгиза, Айдын-Дээр, Айлыва, Айхыраа, Айшвария, Айырак, Ак-Лина, Алзрия, Ариунтуя, Арья-Нариана, Арьявала, Асу, Ахлам, Аюсана, Аялзы, Балтанхамо, Биядара, Ваджрама, Венера, Весна, Гамилия, Гианзя, Дайра, Дадарина, Даныраа, Дари, Дарига, Делигира, Донома, Доржээ, Ен-Цуу, Есүй, Жанелия, Каныкей, Католия, Лайжит, Ламита, Лан-Суу, Лея, Матильда Меланитта, Мегим, Мишель, Менгунаш, Мөнгүнтай, Мөнгүнчаш, Нанзата, Наргица, Ойнаарак, Рапунцель, Ригчема, Риша, Сагылдак, Сайынды, Сайытмаа, Саран-Туяа, Сатчыгаш, Сувдаа, Сыгырга, Сю-Лыи, Тунсайара, Хадича, Хүлүмзүрүг, Хүннээрек, Цече, Чайылаш, Чаражай, Честек-Кат, Чозом, Шуруу, Эвилел, Эне-Сай, Эзлек, Яңысылу.

Шойгу дөп атты 2017 г. — 18 чаштарга тывыскан, 2018 г. — 10, 2019 г. — 24 оолдарга;

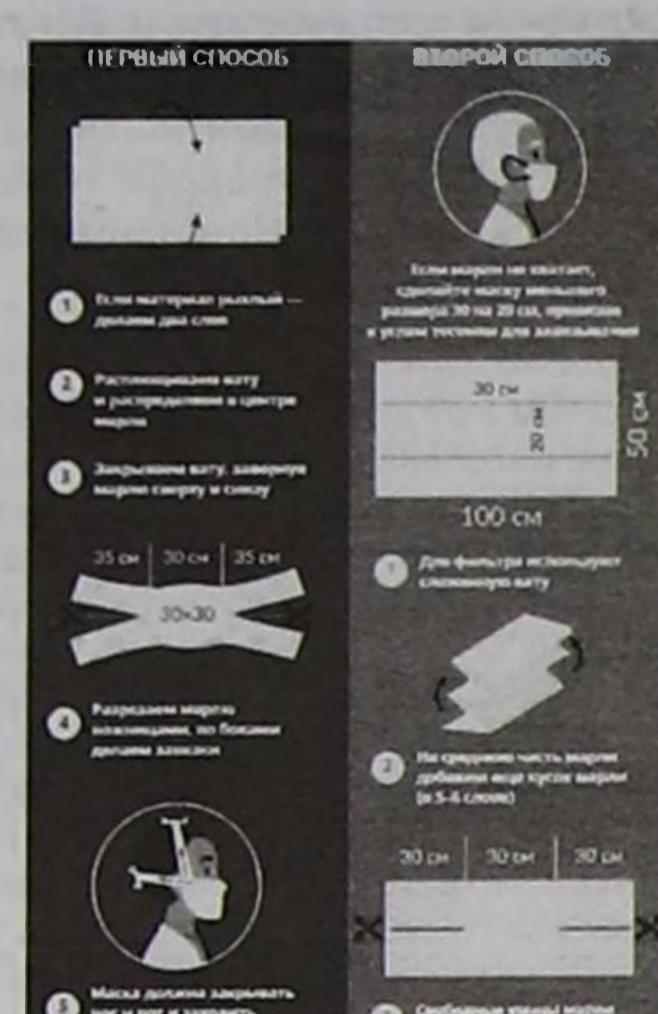
Субедей (Субудай) дөп атты 2017 г. — 39, 2018 г. — 54, 2019 г. — 55 оолдарга бергэн;

Амелия: 2017 — 44, 2018 — 86, 2019 — 65 уруглар ындыгаттыг болганнын.

Тыва Республиканың ХБАБ Эргелели.

КАДЫК КАМГАЛАЛ ЯАМЫЗЫНЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Чурттакчы чондан алтакарда эмчи маскалары чок болуп турар деп хомудалдарның хей-үү биле кирип турарын барымаалааш. Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының дыңнадыл турары: маскаларның алтакарда эмчи маскалары чончында садып ат болур. Алтакараларның адрестери: Калинин кудумчузу, бажын №16, Гагарин, №7, Дружба, №11. База ол ышкаш, хей катап ажыглаары-били, марля азы марля материалдыг пестер-били боттары кылып ат болурун сүмелеп турар. Чуруктарда оны канчаар кылырын көргүзүп каан.

солуннун сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shytuva@mail.ru; shytuva@yandex.ru

Үндүрүлгөнүү тиражы: 3921 көзек

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редакторнун хүлээнгизин күүсөдүп турар В.Э. Чанзан.
Редактор А.В. Хомушку.
Редакцияның болгаш үндүрүүкчүнүн адреси: 667000. Тыва Республика. Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко, 1.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор — 2-01-35.
Солун чысқаакчылары:
С.Н. Монгуш, Ч.Н. Мачык. — 2-17-94
Корректорлар В.О. Куулар, Ч.О. Саяя. — 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хай-гаарал талазы-били Федералдыг албанын Тыва Республика талазы-билилгели «Шын» солунун 2012 чылдын декабрь 3-тө бүрткөзүн. Хөрөчилгөндөн дүгөвэр — ПИ №ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» АН-га парлазы. (Индекс 667000. Тыва Республика. Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыкын матерналдарнын авторларынын бодалдарды редакциянын түрүзү-били дүүшпей барып болур. Айтылган санкыры болгаш еске-дая фактлары, дынчадылтары дээш авторлар боттары харылзаар. Чагыдышлаа индекзи: хуу ююмларга — П6886, организациларга — П68860. Солун неделдә үш катал унер. Хөмчэлли 2 парлар аны. Номерни парлалгаже дужааганын график азугар — 21.00, хөрөнгөрында — 18.00. Солун шалбай бергендә, 2-11-52 телефонче долгар.